

V.

Præsteliv i Vestjylland

for hundrede Aar siden.

Folkemindeforskeren H. F. Feilbergs fader, N. L. Feilberg, var fra maj 1834 til november 1838 præst i Alslev-Hostrup. Derfra kom han til V. Vedsted, hvor han var, til han hen mod slutningen af 1847 blev kaldet til Ullerup i Sundeved. I august 1864 blev han jaget bort af prøjserne og kom saa til Kirke Helsingedøsselbjerg ud mod Storebælt vest for Høng. Her blev han, til han i 1883 søgte sin afsked.

Om denne ejendommelige præst og navnlig om hans Ulleruptid har højskoleforstander P. Andresen tidligere skrevet i »Sønderj. Aarbøger« 1926. Der er imidlertid fra hans præsteaar i Vestjylland bevaret en række breve, som han og hans hustru har skrevet til hans hjem i København. Disse breve belyser mere indgaaende mandens personlige udvikling og indeholder interessante oplysninger om mennesker og forhold i tiden, navnlig i de egne, hvor han var præst. Han har desuden paa sine gamle dage nedskrevet erindringer, der ogsaa berører denne tid. Den følgende fremstilling bygger mest paa brevene som de samtidige dokumenter, indledningen dog mere paa erindringerne.

N. L. Feilbergs fader, H. F. Feilberg, var i sin første manddom fuldmægtig i hof- og stadsretten, senere blev han secretair i Nationalbanken, blev chef for bankens laanefag og kancelliraad. Han boede paa 9. blegdam, hvis jord gik ned til Peblingsøen, her havde

han noget landbrug, desuden havde han en voxlysfabrik med udsalg paa Nytorv. Han var en mand i tidens bedste stil, forlangte meget af sig selv og vist ogsaa af andre. Om sommeren gik han »brav i Stranden«, om vinteren løb han paa skøjter paa søerne og gik i banken uden »Over-Kjole«. Disse ting fortsatte han med, næsten lige til han 70 aar gammel ret pludseligt døde, og de maa opfattes delvis som led i en stadig hærkning og træning. Han var efter sønnens mening, og den er vist rigtig, overordentlig dygtig, et klart hoved, praktisk anlagt og fyldt af en rastløs virketrang, der fik ham til ogsaa med iver at deltage i tidens mange bestræbelser for almenvel. Han kom derved i nær forbindelse med J. C. Drewsen, Strandmøllen, en af tidens mest fremtrædende mænd.

Moderen Louise, f. Brummer, har vist ikke rigtig kunnet gøre sig gældende ved siden af denne bevidst robuste natur. Der kom efterhaanden ti børn, og det blev et stort hus at føre. Hun opslugtes af en alt for ængstelig omsorg for de mange, der laa hende paa hjærte, og hendes sind blev efterhaanden uroligt og forpint baade af virkelige og af indbildte vanskeligheder.

Det er til dette hjem, han skriver, det velstaaende københavnske hjem med mange sødskende og deres forbindelser og samlingspunkt ogsaa for dem, der var fløjet fra reden. Det er til den rastløse, erfarne og indflydelsesrige fader med de mange interesser og de mange forbindelser og til den overbebyrdede, bekymrede moder.

Og saa nogle indledende ord om præstefolkene i Vestjylland. Nicolai Laurentius Feilberg var sine forældres tredje barn, født 27. juni 1806. I Borgerdydskolen var han i begyndelsen flittig, men sluttede sig i fjerde klasse »stedse nærmere til de Dovne og Spek-

takelmagerne, blandt hvilke Saint Aubain og Engelhardt vare fremragende«. Fiskeri og fuglefangst trak mere end skolen, og enden blev da, at han efter mange prygl og anden forbedrende behandling blev bortvist fra skolen og af faderen truet med at skulle sættes i lære hos en skrædder eller skomager. Han og broderen Peter blev et aars tid sendt ud til provst Borch i Udesundby. Denne drak smaa snapse i fadeburet, naar fru eller jomfru Svanekær ikke var til stede, og tog sig ikke af drengene; de levede paa egen haand et herligt drengeliv, hvis hovedomraader var mark og mose, strand og folkestue. Da de kom hjem, maatte de have et aars privat undervisning for at komme ind i skolens anden klasse. Da N. L. var 16 aar, vaagnede lysten til kundskaber, saa han paa meget kort tid tog en smuk studentereksamen. Efter en god teologisk embedseksamen blev han i 1829 adjunkt ved Frederiksborg lærde skole og giftede sig det følgende aar med Conradine Antonette Caroline Købke. Hun var omtrent tre aar yngre, og de havde været forlovede siden hendes konfirmation. Hun var søster til den kendte maler Christen Købke. Hendes fader, bagermester Peter Købke, havde det militære bageri i kastelet i entreprise, men boede paa 15. blegdam. Feilberg kom i huset som kammerat til en af hendes brødre og blev betaget af hendes evne til at hjælpe og opmuntre sine brødre, navnlig Valdemar, som skulde være søkadet. Brødrene kunde til gengæld gøre alt for hende. Ogsaa andre lagde mærke til hendes gode egenskaber, men hun foretrak Feilberg. Den unge kone var meget livlig og selskabelig, og da de foruden adjunktlønnen fik nogen hjælp hjemmefra, havde de deres gode udkomme og deltog flittigt i byens fornøjelsesliv.

Feilberg havde imidlertid ikke ro i sindet. »Jeg

kunde ligge under en Bøg i Præstevænget og græde uden at forstaa, hvad der egentlig var i Vejen. Da gik det op for mig, at Livet ikke var et Gæstebud, men Indøvelse i Lydighed og Pligtopfyldelse.« Han forsøgte saa at opfylde det, der for ham var loven, men pligternes omfang voksede stadig. Saa besluttede han at blive præst, flyttede til København og begyndte, samtidig med at han søgte embede, at studere arabisk hos Rasch paa Rundetaarn, idet han mente, at et præsteembede paa landet gav overflødig fritid til at studere det gamle testamente i grundsproget, hvortil kendskabet til det beslægtede arabiske sprog vilde være en hjælp. Allerede i jan. 1834 blev han kaldet til Alslev-Hostrup og blev indsat midt i maj. Noget senere kom hustruen med deres søn Henning Frederik. En lille pige, født i København i mellemtiden, var død til stor sorg for moderen. Afstanden fra hjemmet og mangelen paa omgang trykkede ogsaa, saa humøret det første aars tid ikke var saa godt. Efterhaanden som husholdning og moderpligter lagde beslag paa hende, blev hun mere jævnmødig, hun passede sit hus dygtigt, og noget af hendes gamle livlighed vendte tilbage, til trods for at hun jævnlig var svag og sengeliggende. Hendes svaghed skyldtes vist for en del en kviksølvforgiftning, hun havde paadraget sig ved forkert behandling under den første barselseng, hun plagedes af huller og bylder i munden og fremfald af livmoderen. Hun havde det bedst, naar hun var frugtsommelig, og manden melder fornøjet om hende i den tilstand, »hun venter sig hver Dag og bliver hver Dag raskere og muntre«. Eller, »Conradine gaaer endnu oppe, er rask og fornøjet og venter daglig sin Nedkomst«. Skønt der ikke sjældent var aborter, der tog hendes kræfter og humør, fik hun efterhaanden ni børn. Den ældste søn, Frederik, som han kaldes, har

faaet et stærkt indtryk af moderens sygelighed. I de første aar har den dog ikke været saa fremtrædende. Da hendes sind var kommet i ro efter den lille piges død, vilde hun gærne ud, baade til bøndernes gilder og til Varde, og noget lignende fortælles fra V. Vedsted. Hun kunde danse hele natten. I en spøgende anbefaling, Feilberg giver sin avlskarl, der vil til København, hedder det: »Det er en ordentlig Karl, som seer godt ud og drikker ingen Brændevin. Han er den første Bal-Kavaller her i Sognet (V. V.) og aabner gjerne Ballerne med Grethe eller Conradine.« I de første aar tog hun endda ud paa egen haand, naar præsten ikke havde tid, til Varde og Gellerupholm for at besøge læge Eschrichts hustru og den ugifte herredsfoged Bruuns søster. Disse to familier var en tid deres kæreste omgang. »Begge disse Herrer«, skriver F. i sine erindringer, »især nok Lægen, tillode sig en nærgaaende Opførsel, Hvad hun betroede mig med Bøn om, at jeg ikke oftere vilde føje hende i Udflugter paa egen Haand.« Forøvrigt bragte denne tilstaaelse ægtefolkene nærmere sammen; hun var en indesluttet natur, og han gik ogsaa med sit.

Feilberg var en pligtopfyldende og nidkær præst og blev i Alslev-Hostrup meget »yndet«. Han var desuden meget interesseret i landbrug og al anden praktisk virksomhed, saa han kunde ret tale med bønderne, som han ogsaa hjalp med smaalaan. Han var meget ivrig for forbedringer i landbruget, oprettede et praktisk laanbibliotek, og da han selv overtog avlingen, gik han i spidsen med ny redskaber og afgrøder. Imidlertid voksede hans indre vanskeligheder til krise, embedspligterne trykkede ham, saa han tænkte paa at finde en anden levevej, men vilde da forsøge med et mindre kald, som han bedre kunde magte, og hvor han kunde faa tid til at »studere sig ind i Kri-

stendommen«. Han oplevede saa et aandeligt gennembrud, hvorved det hele forandredes. Men kort efter blev han forflyttet. Hans præstelige virksomhed i V. Vedsted fik derfor, i hvert fald i den første tid, en helt anden karakter. Og selv om han ogsaa der blev optaget af ydre ting, havde han en aandelig reserve at falde tilbage paa, som han i sine første præsteaar havde maattet savne. Alligevel blev det ogsaa der saaledes, at han følte sig tvunget til at søge bort; de nærmere omstændigheder vil senere finde omtale, her skulde kun gives omridsene for det vestjydske hjem.

Det var i de tider ikke nogen helt ringe rejse fra København til Jyllands vestkyst. Det var da en fordel at have en Oncle Nicolai i Paarup præstegaard ved Odense og en søster i Fredericia, hvor man kunde gøre ophold og muligvis faa befordring et stykke vej. Faderens befordring kunde nok køre dem til Roskilde. Møbler og andet flyttegods maatte sendes ad søvejen. Det første brev fra Alslev melder, at det er ankommet. »Mine Sognemænd hentede det for mig i Hjerting, hvor Skipperen havde i Flodtiden sat Skibet saa langt han kunde ind paa Sandet; og nu kjørte vi ud til Siden af Skibet og toge Læs. Jeg brugte 17 Vogne til at kjøre det hjem. Bønderne maatte da beværtes efter deres Skik, d. e. med Kaffe-punsch, en Drik bestaaende af omtrent $\frac{2}{3}$ Kaffe og $\frac{1}{3}$ dansk Brændevin. En Mands Portion udgjør først en Kop Kaffe med Fløde, saa æ Punsch, æ Kop Kaffe, æ Punsch og tilsidst atter en Kop Kaffe.« Den samme skipper, Clausen, sejlede ret regelmæssigt mellem København og Hjerting, men ogsaa til Hamborg, med ham sendes de tungere ting, som kan taale at være undervejs. En hurtigere og hyppigere forbindelse gik over Kolding, hvortil skipper Halmøe sejlede i fast fart. Pakker til Alslev førtes derfra af den saakaldte

Ribe-Mand til Ribe og derfra med en anden fragtmand til Varde. Men var det større eller værdifuldere ting, eller der kom gæster, maatte præsten selv køre til Kolding eller sende sin vogn.

Den vestjydske natur gjorde, som man kunde vente, især i begyndelsen stærkt indtryk paa de unge præstefolk, der var vant til Nordsjælland og København, navnlig paa ham. I første brev skriver han: »Man kan ret see Vestenvindens Virkninger paa Træerne, som alle ere pressede over mod Østen; intet Træ reiser her sin Top frit iveiret.« Naturens fattigdom og den evindelige blæst virker forstemmende. Men det ændres snart. »Det var forunderligt, kan du tro, i Førstningen for mig at være her, Folkenes Tale forstod jeg ikke rigtig, der var ikke eet bekjendt Ansigt at see paa, Ingen, med hvem jeg kunde tale fortroligt. Den mørkebrune Hede, de afsvedne Græsmarker, Brokfuglenes sørgelige Piben kan gjøre En ganske tungsindig. Men nu er jeg allerede vant til disse Omgivelser og finder saadanne Situationer smukke, som Man i Sjælland næppe lægger Mærke til eller endog kjeder sig over.« Han ængstes for, at hustruen i den »tarvelige Hedeegn« kan længes efter »den blegdamske og frederiksborgske Naturs Rigdom og Fylde«. Snart befinder de sig udmærket, og kun det særlige bliver nævnt, saaledes stormfløderne, som han, saavel som de gamle bønder, ikke kan bedømme rent økonomisk, de er oplevelser, overmægtige, til at tænke ved. Han fortæller saaledes i jan. 1840 fra V. Vedsted, at havet har været nærgaaende. »Besynderligt at vi om Morgenens saae Spor af Flodens Fremtrængen i Byens Gader, og da jeg med Frederik saa gik til Stranden, saa var Intet at see uden en uoverskuelig Masse af sammendyngede Iisstumper, men Havet

kunde ikke engang øines; det hørtes kun bruse i det Fjerne.«

Paa samme Maade gik det med mennesker herude, hvis tale han først ikke ret forstod, ogsaa dem kom han snart til at paaskønne. Naturligvis søgte de omgang med andre præstefolk i omegnen, navnlig Daugaards i Thorstrup-Horne. Daugaard blev senere bisp i Ribe. For Vanning i Bryndum-V. Nebel var Feilberg skriftefader, og Zeuthen i Grimstrup-Aarre fik indflydelse paa hans religiøse udvikling. Ogsaa True i Guldager, Hjorth i Jerne og provst Nees i Varde omtales. De søger ogsaa, som omtalt, sammen med andre folk af stand. I V. Vedsted udvides denne side af deres omgang noget, og om præsterne i Tørninglen berettes mange mærkelige ting i erindringerne. Ludvig Chr. Müller i Ribe var vel nok den, de havde mest ud af at komme sammen med. Feilberg fik ogsaa en ikke ringe betydning for biskoppen, Tage Müller. Men samlivet med sognefolkene blev alligevel det væsentlige og det, der menneskeligt betød mest for dem. Kort efter, at den unge præstefrue er kommet over til Alslev, skriver hun til hans moder: »Du vilde vist ogsaa glæde Dig, kjære Moder! naar Du saae, med hvilken kjærlig Venlighed Nicolai omgaas sin Menighed; han kan med den største Deeltagelse og Opmærksomhed sidde i hele Timer og tale med dem og er venlig og forekommende imod Enhver.« Konsul Mathiesen i Hjerting, mølleren Schack i Alslev mølle og nogle af bønderne er »vakkre Mænd, som have Forstand og Indsigter og god Villie«. Han kan være helt rørt over deres tænkksomhed eller over deres vilje til at klare sig selv og svare enhver sit. Lærer Stephensen i Kokspang, som han ogsaa hjalp økonomisk, blev hans fuldgode ven, da han først fik ham vænnet af med at komme for sent i kirke. Om tjenestefolkene i V. Ved-

sted hedder det: »Karle og Piger ere som oftest veloplyste og velklædte Mennesker, der opfører sig anstændigt i alle Maader, og de kunne ingenlunde sammenlignes med Landalmuen, som jeg har kjendt den paa nogle Steder i Sjælland og Nørrejylland.« Om bønderne ved mørsken, som han er stolt af at stamme fra, siger han, at de »i Sandhed ikke staae lidet over Borgerne i Sjællands Smaakjøbstæder i Kultur«, og da der er tale om, at han fra V. Vedsted skal søge til Falster, skriver han: »Jeg staar paa en saadan Fod med denne Menighed, og Almuen i Nordslesvig staar paa et saadant Kulturtrin og har saa megen Sands for aandelige Ting, at Man vanskelig vil finde Mage til den paa Falster.« Maa disse sammenligninger endtages med forbehold, saa viser udtalelserne i hvert fald, at han holdt af disse mennesker, han kunde tale med dem baade om det jævne og om det høje, det var umagen værd at arbejde for dem, og de var ham til opmuntring og, som det vil fremgaa af det følgende, til opbyggelse. Hans folkelighed, denne evne til at tage selv den jævreste for det, han var, har sønnen Frederik indsugget til fulde, om han end næppe havde faderens evne til at tale med menigmand.

Med Feilbergs folkelige sind var en hovedbetingelse for hans præstegerning til stede, men paa et andet punkt kneb det de første aar. Brevene fra den første tid har ved siden af alt det praktiske, som fylder dem, en hel del om hans præstegærning, navnlig om den mere forretningsmæssige side af den, som er ham saa ny, men man ser ogsaa, at han tager sin prædike- og oplysergærning alvorligt og har orden i sine sager. »Prædiken og Skriftetale ligge færdigskrevne«, hedder det, og »jeg tør Intet opsætte af Frygt for at blive overvældet af uforudsete Forretninger.« Og han var præcis ved kirken. Hans prædikener har sikkert og-

saa været velovervejede og velformede, prægede vel nok noget af den pligtkristendom, han i disse aar plagede sig med, men folk var glade ved ham, syntes at han talte godt, og havde aldrig hørt mage til hans messesang. Der er ogsaa ofte i brevene religiøse vendinger og afsnit, mest trøst og irettesættelser til moderen og en gang imellem paamindelser til den rationalistiske og — i hvert fald over for sønnen — tilknappe fader. Disse indslag af almindelig præstelig art er undertiden noget højstemte, saa man faar sine betænkeligheder. Ved nytårstid 1838 kommer saa ønskerne om forflyttelse frem. Motiveringen er, at hans bryst, navnlig om vinteren i de kolde kirker, ikke kan holde til at prædike to gange og saa bagefter holde bibellæsning og overhør med ungdommen. Han maa forsømme denne sidste maaske vigtigste af sine præstelige opgaver. »Naar Guds Kundskab og Guds Frygt fremmes og befæstes i de Unges Hjerter, da og kun da tør jeg imødesee en bedre Tilstand i Christi Kirke. Men i Skolerne kan jeg her kun virke Lidt, Konfirmationsundervisningen er kortvarende, og efter Konfirmationen, da de, udsatte for Verdens Fristelser og berigede med større Erfaring, trænge meest til Christi Veiledning og bedre fatte den, maa jeg næsten see dem ganske forladte.« Derfor søger han et kald med kun een kirke. Det ser jo helt fornuftigt ud, men det viser sig snart, at der har ligget noget andet bag ved, dog først efter det store gennembrud. Allerede da han fortæller om indsættelsen i V. Vedsted, skriver han: »Der var en stor Forskel paa min Indsættelse i Alslev og her, hvad enten jeg seer hen til Provstens Tale eller mit eget Indre. Dengang stod jeg selv uvis, om vor Herre J. Chr. eller mit eget kloge Hoved og min Boglærdom var mest at lide paa. Derfor kjendte jeg ikke heller Gud, uden ligesom de gamle

Hedninger gennem den livløse Natur, jeg skimtede næppe hans tusind Gang større Herlighed igjennem den gamle og den ny Pagts Bøger, og fornåm ikke den Hellig Aand i mit eget Hjerte. Nu var alting blevet anderledes. Jeg var ikke uvis og tvivlende, men kunde med sanddru Læber sige: Hvad jeg tror, det taler jeg og vil tale. Nu kunde jeg love dem at lære Guds Vei i Sandhed, fordi jeg kjender den selv, at den er: Jesus Christus og ham korsfæstet, at ikke al Verdens Forklaringer om Dyder og Laster, eller Formaninger og Advarsler formaaer at gjøre Folk glade og rene af Hjertet, men at Christi Evangelium er en Guds Kraft til Salighed for hver den, som troer.« Senere søger han at gøre rede for, hvad det er, der er sket med ham. »Jeg havde i nogle Aar jævnlig været nedslagen og bedrøvet, stundom sønderknust, fordi jeg kun som af Tvang gjorde min Embedsgjerning, uden Iver, uden Lyst og Glæde. Jeg vilde hellere gaae i Mark og Have der at sysle med uvedkommende Ting, hvorved da en ond Samvittighed fulgte mig, fordi jeg derover forsømte Studering og Sjælesorg, jeg kunde ofte blive gnaven imod min Kone, ærgerlig over Tjenestefolkene, saa jeg taug eller skjændte i Vrede istedetfor med Besindighed og kjærlig Alvor at tale med dem i Eenrum; jeg higede efter Magelighed og Blødagtighed; timelige Bekymringer og verdslige Spekulationer opfyldte mit Sind, saa jeg var hverken glad eller uskyldig. Gode Forsætter havde jeg fattet saa tit, at jeg næsten var kjed af dem, thi jeg manglede Kraft til at blive ved i Udførelsen. Forblindet som jeg var under Syndens Trældom, begreb jeg ikke ret, at den Kraft, som skal opreise den Faldne, maa komme udenfra og ovenfra, indtil jeg følte mig drevet til ret inderligt at bede vor Herre om den Hellig-Aand. Da faldt det som Skjæl

fra mine Øjne, jeg saa Christus siddende paa Himlens Throne og vinke ogsaa mig: kom hid Du, som er besværet og lider Møie, jeg vil give Dig Hvile for Din Sjæl, jeg fik Mod til at antage hans udviste Lydighed og Retfærdighed som min, og hans Marterdød som min Syndestraf, fordi jeg nu ved Haab og Tro følte mig indlemmet i hans Legeme, som en Gren indpodet i et Træ jo har Alt, hvad der er i Træet selv, som Lemmet har Deel i Legemets Herlighed. Nu forstod jeg, at »uden Nogen bliver fød paany, kan han ikke see Guds Rige«. Det var en Fornemmelse i Sjælen, som Legemets efter et kjøligt Bad, naar nyt Liv strømmer igjennem alle Aarer, og denne Glæde har nu uafbrudt vedvaret i omtrent fire Maaneder.«

Saa smukt og sandt dette end er, har han ikke, saa nær paa oplevelsen, kunnet tale helt lige ud. Det lykkes ham bedre i erindringerne, da han er en Mand paa 82. Han mener her, at han intet havde at bringe som præst, da han ikke havde oplevet troslivet, det mødte ham derimod hos menighedens medlemmer. Mynsters »Betragtninger« ledte ham paa vej fra fornufttroen mod aabenbaringen. Han anvendte dem flittigt i sin forkyndelse og kunde glæde sig ved god kirkegang og kirkesang og menighedens yndest. »Alligevel voksede Følelsen af Udygtighed til at være Ordets Forkynder. Anfægtelsen steg næsten til Fortvivlelse, saa jeg frygtede Døden og Dommen, overvejede ogsaa, om jeg ikke paa en eller anden Maade kunde unddrage mig geistlig Virksomhed og slaa ind paa en anden Levevej.« Pastor Zeuthen i Grimstrup paavirkede ham i retning af tro og laante ham Schleiermachers prædikener, som gav ham begreb om den hellig aand og om kirken. Og saa ser det ud til, at W. A. Wexels: Andagtsbog for Menigmand har ført ham det sidste stykke vej. »Wexels Andagtsbog faldt mig

i Hænderne, og jeg læste i den hver Morgen til Opbyggelse. I Begyndelsen af September 1838, da jeg, som sædvanlig, sad fordybet i Wexels. Bog, lød en Røst fraoven højt og tydelig: »Min Søn! Vær frimodig, dine Synder ere dig forladne.« En Sten sank fra mit Hjerte, Glæde, Taksigelse, Frimodighed og Haab gennemstrømmede det. . . . Fra den Dag kendte jeg mig som frelst og som Præst.« »Efter at Gud i sin Naade havde ført mig gennem Anfægtelser til Troen paa Jss. Chr. Guds Søn, aabenbaret i Kød, prædikede jeg et Par Maaneder med Liv og Lyst i Alslev og Hostrup Kirker. En Ansøgning indsendt i Aug. foranledigede min Forfløttelse til Vestervedsted midt i Novbr. 38.«

I erindringerne fortæller han ogsaa om maanederne efter denne oplevelse. »Hver opdukkende Stemning af Gnavenhed, Begærlighed, Fremfusenhed, Misundelse o. s. v. strøg jeg øjeblikkelig af Sindet, som Man hurtigt fjerner en Ørentvist eller Edderkop fra sit Ansigt. Nødig gav jeg mig Søvn i Vold. Den truede jo med at formindske eller berøve mig den Tilstand af Fred og Fryd, hvori jeg stadig befandt mig i vaagen Tilstand. Jeg bad altid, fuld af ydmyg taknemmelig Glæde. Kun forekom det mig undertiden, at Ærefrygten savnedes i mit Forhold til Gud; at det var alt for kammeratligt. Saa gik jeg tilbage til mit forrige Levnet i ægyptisk Mørke, hvoraf Gud ved sin Naade havde udfriet mig, hvor jeg havde interesseret mig for Venskab, Elskov, Videnskab, Kunst, Ære og Vellevnet, uden at have Synd og Naade til Grundvold for Bevidstheden. Det hjalp til daglig Fornyelse af Glæden over Fred og Lys og aandeligt Liv, Bibelen blev min kæreste Læsebog; den forstod jeg, som ingen sinde før. Jeg tænkte paa at gaa ud som Sendebud til Hedningerne. Jeg fristedes til at bede om Modgang og

svære Trængsler for at fornemme Troens Kraft til at sejre over alle Ting, følte dog strags, at det vilde være at friste Gud. . . . I 4 Maaneder varede denne syndefri Tilstand. Saa kom jeg i Dispyt med min Formand om Lammetiendens Deling. . . . Dermed var min Egenkærlighed og Dømmesyge løsladt, Paradiset tabt som varig Stemning. Kun Glimt af den tabte Herlighed var tilbage, jeg maatte atter kæmpe og stride mod Synden. Eet beholdt jeg — Erfaringen af det evige Livs Virkelighed med den Tilføjelse, at Gaven skal bevares og erobres paany efter ethvert Syndefald.« Ogsaa brevene bærer stærkt vidne om disse maaneders lykke, friskere, mere strømmende, men mindre samlet og direkte. Ogsaa i V. Vedsted prædikede han med liv og lyst, erindringerne har: »Menigheden sluttede sig til min Forkyndelse tilligemed mange Udensogns Tilhørere. Kirkeværgerne foreslog mig at lade Kirkesøgende fra andre Sogne betale Noget for Adgang til Kirken — et ægte jydsk Forslag, som jeg naturligvis afviste.« Sjælesorgen, der før havde tynget ham, blev nu hans kæreste arbejde og ham selv til stor opbyggelse.

Som nævnt i indledningen, er der tegn til, at han og menigheden hen i fyrrerne paa en maade blev færdig med hinanden. Han skriver i hvert fald til broderen Peter, som er hans korrespondent efter forældrenes død: »For mig og Menigheden skulde det vist blive gavnligt at skilles ad.« Der var mange ting, som gjorde ham arbejdet i V. Vedsted vanskeligt, og der var meget, som drog ham andetsteds hen. Sognet havde dels kongerigsk, dels slesvigholstensk administration og forsømtes derfor fra begge sider. Feilberg laa i strid med de tysktalende og tysksindede embedsmænd og mødte ogsaa modstand inden for sognet, han nævner i hvert fald, »en Degn og to Sognefogeder

med hvilke jeg i ingen Henseender har fælles Sympatier eller Anskuelser, og som derimod kunne sætte en uovervindelig passiv Modstand imod alle Bestræbelser, der sigte til at fremkalde en bedre Bestyrelse af Kommunens Anliggender«. I de første aar, da han kun var optaget af sognets aandelige ve og vel, har han ikke brudt sig om disse ulemper, men efterhaanden som hans gamle vilje til at rette paa tingene igen vaagner, bliver de ham uudholdelige. Han vil desuden gjerne til et mildere sted for den svagelige hustrus skyld, og det friske nationale liv i Haderslev østeramt baade drager og ængster, da der kommer opfordringer til ham om at søge der. Men der er vist alligevel bagved noget, som betyder mere, og som røber sig i de først anførte linier til broderen.

Da saa kaldelsen til Ullerup kom, blev han, trods den sikkerhed og myndighed, han ellers havde vundet sig, ængstelig ved det ny og følte sig knyttet til vesteregnen med mange baand. Det samme gjaldt hustruen, hun vilde nødig flytte. Og det kom til at gælde for de ældste af børnene. Der følte de sig hjemme.

De første breve fra Alslev til faderen drejer sig for en stor del om landbrug. Han er meget interesseret deri og tænker paa selv at overtage præstegaardens avling. Derfor raadfører han sig med den alsidige og erfarne fader. Vi faar derigennem en beskrivelse af landbrugets tilstand. »Bønderne her have megen Besværlighed med deres Landbrug. Agermarkerne her i Byen ere skarpe og sandede i meget høj Grad. Engene ligge omtrent en halv Mil fra Byen. At have Gaardene nærmere ved Engene er ikke muligt, da Floden oversvømmer de lavere Strækninger, saa snart det blæser i nogle Dage stærkt fra Sydvest. Naar da æ Flod kommer rullende langsomt hen over det vidtudstrakte Lavland, hvor Kreaturerne græsse om Efteraaret, saa

ile Alle afsted og tage ved den første den bedste Hest eller Ko uden Hensyn til, om det er hans eller Naboens. I Varde gaaer da Vandet op i Gaderne og i nogle Huse, i Jandrup og flere Byer maa mange Beboere. tye op paa Loftet, nogle have ogsaa to Gaarde, een ved Mærskensken og een paa Heden.« Efterhaanden som tanken om selv at overtage avlingen fæstner sig hos ham, bliver bedømmelsen mere praktisk og indgaaende. Han vil helst nøjes med en del af gaardens jord, men det er vanskeligt at faa en tilfredsstillende deling. »Loven tillader ikke at henleie Eng alene, og Ingen har synderlig Lyst til at tage Agermark med, thi det er her nok af; det bestaar af graa Sand og kan vel frembringe Boghvede og Rug i nogle Aar, naar det — til Rug — gjødes godt, men ikke Byg uden at udpi-skes, og paa ingen mulig Maade Havre. Ligger det stille i 6 a 7 Aar, groer det op i Lynghede. Her gjør Jorden selv Intet, Smørelsen Alt. En Toft ved Gaarden, bestaaende af Tørvebund, bærer god Havre, men den er ikke større end vor store Hauge paa Blegdammen; i den tænker jeg at prøve Vikkehavre, hvormed jeg da kan fore nogle Køer inde i Middagstiden. Om Havremærskensken, en Slags Lerjord, som Man her besaaer med Havre 4 Aar efter hinanden uden Gjødning, duer til Grønfoder, veed jeg ikke. Staldforing og Kartoffelavl bruges ikke her, uagtet de vist kunde bruges med Fordeel.«

Havremærskensken praler han ikke saa sjælden med, den bestaar af »jernholdigt Ler — saakaldet Klæg ... hvoraf Man kan oppløje frugtbart Muld, om Man endog trængte en hel Favn dybt«. Og det er forbavsende, hvad der kan gro paa den. »Min Forpagter pløjede i Foraaret et Stykke hidtil ubrugt Marskjord, saaede efter en let d.e. grund, overfladisk Pløjning, Harvningen var næppe at kjende paa de stive, lerede

Strimler, de ligge endnu efter Høsten lige saa stive og haarde, og det er øjensynligt, at kun enkelte Kjerner ere komne i Grøde, de nemlig, som liggende mellem Pløjestrimerne have faaet en Smule Muld over sig — og dog avler han sikkert efter 3 Tdr. Udsæd 24 Tdr. sort Havre, saa stærkt have de enkelte Spirer busket sig i dette forunderlige rige Jordsmon.«

Sædfølgen for de høje marker til præstegaarden var 1. Byg el. Boghvede, 2., 3., 4. Rug, 5., 6., 7., 8. Græs. Græsmarken blev ikke besaaet. Første aar gav mest rødknæ, de tre følgende aar fint, kort græs, passende til faaregræsning, det sidste aar stærkt blandet med mos.

Redskaberne var ringe. »En Ploug med eet Hjul og eet Haandtag og en lille let Harve er Alt, hvad der findes selv paa den største Bondegaard. Begge Redskaber er vistnok hensigtsmæssige paa den løse skarp-sandige Rugmark, men, saavidt jeg kan skjønne, slet ikke tjenlige til Bearbejdelse af stærkere Jorder, hvilken derfor synes de Fleste umulig eller dog alt for bekostelig, fordi navnlig deres Plouge springe istykker under Arbejdet.«

Ogsaa husdyrene omtales: »Hvad Racerne angaaer, da ere de maadelige af Udseende, Hestene middelmaadige og Køerne for det meste smaae, Bønderne ville hellere have mange smaae end færre store Høveder, og de sultføder dem sikkert ovenikøbet om Vinteren derved, at de tvinge dem til at æde Halm bestandig; — thi intet Halm bruges til Strøelse; det maa alt igjennem Livet paa dem; strøer Man en sjælden Gang, da er det med Lyng, Siv og andet Skrubberi.« At der ogsaa fodres med andet end halm, fremgaar af hans forundring over, at man ikke aftærsker hele høsten. »Her faaer Køerne utærskede Bygkjærve, hvilke de dog med Besvær synes at vrie i sig, afvekslende med

Hø og Halm. Hestene faae Rugkjærve eller Havre-
kjærve, skjaarne i Hakkelse — Man aftærsker ikke
først Kornet — og ligeledes afvekslende et Høfoder.«
Mod faderens raad straks at aftærske hele avlen stil-
ler han, »at Man her anseer det som en paa sikker
Erfaring grundet Regel; Tærsk ikke uden yderste
Nødvendighed Mere, end Du behøver til efterhaanden
at opfore, fordi Halmens nærende Kraft svinder bort,
naar det ligger aftærsket eller skaaret i Hakkelse«.
Det kneb tit med foderet. 24. maj 36 skriver han:
»Idag kom vore Høveder første Gang udaf Stalden. De
maa nu tage tiltakke med den tarvelige Kost, som
vore mørkebrune Græsmarker frembyde, thi der er
ikke mere inde. Lykkelige ere vi dog fremfor mange
Andre, der i tre, fire, ja fem Uger have maattet høre
deres Køer gaa paa Marken og tude af Hunger og
Kulde, uden at kunne erstatte dem Dagens Besvær-
ligheder anderledes, end med et Par Givter Lyng inde
om Natten.« Lyngheden var god, naar det kneb, og
der var nok af den. Næste foraar hedder det 7. marts:
»Jeg har ved Hjælp af mine Kartoffler fedet og derpaa
slagtet, Hvad jeg i Forhold til Foderet havde for Me-
get af Høveder. Men Mængden af Landmændene ere
allerede i trykkende Fodertrang. Nogle kunne vist
ikke fodre til denne Maanedes Udgang. Andre give alle-
rede 3 Givter Lyng, en Kost, hvorefter deres Høveder
have ondt ved at staae opreiste paa Benene.«

Det er ikke underligt, at han næsten straks begyn-
der at tænke paa reformer saavel i agerdyrkningen
som i kvægfodringsen, brevene er fulde af spørgsmaal
og forslag, han skaffer sig bøger om tidssvarende
landbrug, og han taler med bønderne derom, hvad
han jo havde let ved. Det er langt fra saaledes, at han
anser bønderne for uvidende og deres landbrug for
noget tilfældigt kludreri. »Dog agter jeg for det Før-

ste at følge Egnens Skik i Jordernes og Kreaturerne Behandlingsmaade, indtil jeg kjender den nøie nok, for at bedømme den og sammenligne den med andre Skikke. Jyderne ere tænksomme, og mangfoldige Ting i deres Landbrug synes ganske afpassede efter Klima, Jordbund og andre Eiendommeligheder ved Egnen, saaat vistnok Forandringer først maa foretages efter omhyggelig Overveielse.«

Men reformer maatte der til. Da han mærkede, at der ogsaa blandt bønderne var lyst til at læse, fik han snart den tanke at bede Det kgl. Landhusholdningsselskab om hjælp til at oprette et laanebibliotek. Faderen, der var medlem af selskabet, maatte i ilden, og bøgerne kom. I den første tid havde han bøgerne i præstegaarden og forestod selv udlaanet, bøgerne blev flittigt brugt. Han siger senere, at de var til megen velsignelse, og han forsøgte at faa noget lignende i gang i V. Vedsted. Biblioteket fortsatte, da Feilberg rejste, med sognefoged Hans Pedersen, Kokspanggaarde, som leder.

Præsten var selv den ivrigste læser. Han havde Høeghs Anviisning (H. J. C. Høegh: Anviisning til et velindrettet Jordbrug. København. 1795.) med sig, og faderen sendte ham Thaer (A. Thaer: Grundsætninger for Landoeconomien. Oversat af J. C. Drewsen 1816—19.); »men her behøves Anviisninger, der ere skrevne af Mænd, som forstaa sig paa Hedejorders Dyrkning. . . . Pastor Plesner i Lidø taledede om en Bog af Dalgas (vist C. F. I. Dalgas: Lærebog i Agerbruget. 1822.) og een af Fjelstrup (sikkert S. A. Fjelstrup: Vejledning til et godt Jordbrug for den danske Bondestand 1821) som nyttige.« I biblioteket kommer Drewsens landoeconomiske Betragtninger 1834 og »det herlige Sinclairske Skrift om Agerdyrkingen i England« (John Sinclairs Agerdyrkningslære I—II.

Oversat af Knud Lyne Rahbek. København. 1820.), som præsten ved siden af Thaer sætter meget højt. Senere kommer en bog af Krarup (Janus B. Krarup: Den landøkonomiske Skoleven. København. 1837.), der »behandler de vigtigste Landbruget vedkommende Gjenstande med en sjælden Grundighed og Klarhed«. Bønderne satte karakteristisk nok mest pris paa »Rafns Nød- og Hjælpebog for Bondestanden« og »Almuens Lærer, 2 Bd.« »Den Ene berømmer disse Skrifter for den Anden; Man prænumerer ordentlig paa dem.«

Det var ikke vanskeligt at faa ideer til forbedringer, men de kloge mennesker, som skrev om landbrug, kendte aabenbart ikke meget til saa tarvelig jord, og præsten fik sine betænkeligheder. »Dog veed jeg ikke, hvad jeg skal troe om Forbedringers Mulighed paa vore høie sandige Agermarker. Regnvandet forsvinder som gjennem en Sie, Sæden skyder ikke tætsluttet nok op, saaat den kan beskjarne Jorden imod Solens Straaler og Vindens udtørrende Kraft. Kun naar Regn og Solskin idelig vexler med korte Mellemlum, lykkes Avlen godt. Kun Rugen, som i Efteraaret er rodfæstet og ved Vinterfugtighedens Hjælp tidlig om Foraaret vinder Kræfter, modstaar nogenlunde Vindens tørrende Paavirkning. Spørgsmaalet er derfor, om Vexeldrift er tilraadelig, hvor enhver Vaarsæd er yderst mislig. . . . Paa lave Strækninger . . . og i den saakaldte Havremærsk . . . kunne uidentviveligt fordelagtige Forbedringer iværksættes. Kun tør Man ikke komme med Vintersæd, fordi Aaen overskyller dette Jordsmon om Vinteren i Flodtiderne; af samme Grund er igjen Gjødningens Virksomhed usikker, thi Vandet kan tage Gjødningssafterne med sig, naar det træder tilbage.« Han er altsaa noget tvivlende, og bønderne har det paa samme maade. »Naar jeg spør-

ger, om Man har funden den givne Anviisning til Staldfodring, Kartoffelavl o. s. v., anvendelig, svarer Man mig gjerne med Skuldertræk og Hovedrysten, at Ejendommene ere ikke skikkede til sligt Avlsbrug.«

Der er ikke her grund til at gaa ind paa Feilbergs mange planer om vexeldrift og staldfodring, kartoffelavl og spergel, skønt faderen fandt dem saa gode, at han gjorde J. C. Drewsen bekendt med dem, og denne vilde have dem trykt; vi maa holde os til det, han virkelig sætter igennem. Allerede det første aar gør han forberedelser til at afvande og planere »en mose, der ligger Norden for Kirken. . . . Den har været fælles for Byen indtil for nogle Aar siden og er derfor oprodet, som af Sviin; hvor der har været et beqvemt Sted, har Man gravet Tørv, men ikke sørget for Vandets Afløb, . . . nu er den hjemfalden til Præstegaarden. En Mand, som er i Besiddelse af et til min Lod tilstødende Stykke af samme Mose, har ved Vandets Afledning frembragt Agre, der er godt skikkede til den her saa vanskelige Byg- og Havresæd. Ved en Bekostning af 20 a 30 rbdlr. troer jeg efter hans Exempel at kunne forskaffe mig et til Vikke-Havre, Kløver eller andet Grønfoder fortrinlig skikket Jordstykke.« Aaret efter ombyggede han kostalden, der var saa ringe, »at Høvederne i hver Storm stode der udsatte for Livsfare. . . . Men jeg har maattet købe et Par Læs Brædder og Stolper, 4400 Muursteen, 4 Lispund Jern og udgivet mangan en skjøn Dagløn, ikke at tale om, at 3, 4, 5 Handværkere og Handtlangere have opædt en stor Bunke Rug og drukket et halvt Anker Brændevin.« Saa havde han ogsaa »en splinterny, særdeles god og velindrettet Stald til 5 Heste og 22 Køer og Stude.« Samme aar lader han vandet aflede »fra omtrent 5 Tdr. Land frugtbart Agerland, hvori dog ikke kan saaes Vintersæd, fordi høie Floder kan overskylle det, og 5 Tdr. Ld. Gjæsteng, hvorpaa vel med Vished

kan ventes 20 Læs Hø. Arbejdet, som er lykket vel, har kostet omtrent 30 rbdlr.« Ligeledes skaffer han sig redskaber, som endnu ikke er kendt i Vestjylland, saaledes »en baileysk Svingploug«, »Bønderne forsamle sig om den, som om det var et udenlandsk Dyr.« Han tog den med til V. Vedsted, hvor den ogsaa vakte smigrende opmærksomhed. Han fik ogsaa en extirpator og en hyppeplov, idet han allerede det første aar, han selv havde avlingen, var saa dristig at lægge 5 a 6 tønder kartofler, »hvad her er næsten uhørt«. Staldfodringen maa derimod opsættes i hvert fald et aar.

Han var ikke lidt spændt paa, hvordan landbruget vilde svare sig, at det ikke kunde blive indtægt alt-sammen, var han klar over fra begyndelsen. »Vi holder nu 2 Karle, 2 Dreng, 4 Piger, Folkelønnen er 120 rbdlr., dertil 6 Arbejdsdyr, nemlig 4 Heste og 2de Kjørestude. Saadanne 14 arbejdende Væsner fortære Meget, men bringe intet ind uden noget Gjødning.« Det første aar var desuden meget uheldigt for det vestjydske landbrug (se pag. 95), og han blev mere optaget af sine indre vanskeligheder og tankerne om forflyttelse. Det er derfor ikke meget, han fortæller om landbruget. At det ikke er gaaet godt, til trods for, at han sikkert har arbejdet ihærdigt og ikke baaret sig dummere ad end de fleste, ses af en lille bemærkning i brev af 4. Febr. 38 angaaende et kald, han søgte. »Avlingen reflekterer jeg ikke stort paa; thi jeg mærker, at Heste og Folk fortære Mere, end der avles, og at Skatter og Folkeløn maa udredes af Embedsindtægterne.«

Om landbruget i V. Vedsted skriver han mindre, det er ikke længere saa nyt, og han er optaget af sin præstegærning. Men han fortæller da, at det er mere fordelagtigt end det i Alslev. »Jorderne ere ikke gode. Agermarken er endnu meget ringere end i Alslev, ja

næsten Flyvesand. Derimod er Græsning og Høavl i Engene fortrinlig, hvorfor her og haves en ypperlig Qvægrace, de saakaldte holsteenske Køer, som opkjøbes og sendes til Kjøbenhavn og betales godt. Imidlertid kan jeg holde samme Qvægbesætning som i Alslev, færre Heste, færre Folk og endda henleie Eng for over 100 rbdlr. Men paa Kornsalg kan slet ikke tænkes. Kan Man slippe for at købe Korn, er det godt.« Senere oplyser han, at der »gives her gode saakaldte Fækker med Blandingsjord, deels af Sand og Mor, deels af Sand og Klæg. De gjødes lidt og tit og give godt Vaarkorn og godt Græs, men kunne ikke vel bruges til Vintersæd, formedelst Floden.« Han tænkte paa efter hustruens ønske at leje en del af marken ud, og det kunde let lade sig gøre, da den laa spredt paa 40 steder, var altsaa ikke eller ufuldstændig udskiftet. Der kommer ogsaa en beskrivelse af driftsmaaden, og den gælder næsten hele byen. »Den Jord, som er flodfri, bestaar for det meste af Flyvesand med ubetydeligt Muld. Man saaer Boghvede efter 5 Aars Hvile, gjøder til Rug og tager derefter 2den Kjærv Rug uden Gjøde. Boghveden er ganske usikker; Rugen kan give 3 a 4 Fold. Den lavere liggende Sandjord er lidt mere muldblandet og har lidt naturlig Fugtighed. Af den er der ikke meget til hver Gaard; den besaaes derfor ofte og hviler sjælden eller aldrig. Nogle bruge den nemlig saaledes: 1. Byg, gjødet, 2. Byg, gjødet, 3. Rug og saaledes evindeligt uden Hvile. Andre tage i det 3die Aar Hestebønner, hvorved Jorden skal renses. Her i Præstegaarden har Man brugt to Aars Hvile. Nogle moragtige Fækker bruges saaledes: 1. Byg, gjødet, 2. Havre, 3. Byg, gjødet, 4. Havre, og derpaa 4 Aars Hvile. Jeg har spekuleret meget paa en rigtig god Driftsplan; men Spekulationerne standse og strande paa Vandfloden. . . . En af Sognets dygtigste Bønder har fundet den lille nordameri-

kanske Svingplov saa fortræffelig, at jeg har maattet overlade ham min. Her synes den ogsaa at passe godt, da der ikke findes en Steen saa stor som en Ert paa den hele Sogne-Mark, men ikkun feed Klæg, sort Mor eller dyb Havsand. Min Hyppeplov gaaer Byen rundt i denne Tid. Kartoffelavl i det Store vil nok ellers ikke let indføres her, fordi Man er vant til at stole paa Enghøet til Vinterfoder.« Hvordan ogsaa præsten griebes af denne tillid til marsken, »fra hvis Odels-Bønder vor Slægt skal stamme«, ses af nogle overvejelser om at købe en marskgaard, da han ved forældres og svigerforældres død kommer til penge.

Landbruget blev efterhaanden selvfølgelig for ham, og mange andre ting optog hans tanker, saa det er i de følgende aar kun lejlighedsvis, han fortæller, at naar der er travlt med høsten, undgaaer han ikke altid »den Besvær at forke ind ad Lugen, og Jomfruen og Frøkenen maa imellem hjælpe at tage imod Hø og Korn derinde.« Ligeledes om den rige høst 1840 og de høje kreaturpriser: »Man kan næsten ikke finde paa at forlange saa meget for en Ko eller Gris, som den er værd.« Og det samme gælder følgende fra 1841, der, selv om der det følgende aar kom vanskeligheder, kan staa som afslutning for dette afsnit af hans landmandsliv, vestjydsk i sin stemning og med bondens ro i tankegangen. »Det har været et velsignet grødefuldt Foraar herovre, saa vi siden denne Maaned (Maj) Begyndelse have haft Køerne paa Græs. Nu er der travlt med Bygsæd, saa kommer Tørvegravning, Klyne-Kasten, saa stryge vi Steen og brænde dem (han havde faaet en rask mand til at opføre en tegl-ovn, da der var ler og tørv nok), derefter følge Høbjergning og Kornhøst, indtil vi atter pløie til Efteraars-Sæd. Det er en besværlig og dog munter Tid paa Landet om Sommeren, og det er ikke underligt; thi

livlig Virksomhed og et fornøiet Sind pleje jo altid at følges ad.«

Havebruget havde ogsaa Feilbergs interesse. Her maatte han tit personlig gøre Arbejdet, der »ikke godt kan betroes til Jyderne, som kun kjende Kaal og Mordrødder, det er Gulerødder.« Han fortæller om, hvor godt hans Altringham Gulerødder og knight-marrow-Erter trives og er en tid meget bekymret for nogle zvibler, der er sendt med skib fra København til Hjerting, men først gaar til Hamborg. De havde dog ikke lidt nogen skade, da de endelig kom til bestemmelsesstedet. Han havde ogsaa løfte om frugttræer fra København, men besindede sig. »Efter nøiere Overveielse anseer jeg det for bedst at købe Frugttræer, som ere opelskede og podede her i Egnen — der kan faaes en Deel paa Lindbjerggaard et Par Mile herfra — det vil maaske være vanskeligt for de i mildere Klima og i bedre Læ for barske Vinde, samt i frugtbarere Jord opelskede Træer at lykkes her.« I V. Vedsted anlægger han i aarene 1840—41 en ny have, »da den gamle er slet og gjennemgroet med Rødder af gamle Pære- og Æbletræer, samt Skud af Blommetræer, hvorover Intet kan trives.« Den ny have har han indhegnet »og plantet en Deel Frugttræer og en stor Mængde Skovtræer, som Ask, Elm, Birk, Sølvpoppel, kanadisk Poppel, Benved, Røn, Hassel, Lind, Piil: Alt for at give Læ for de skarpe Vinde fra det nærliggende Vesterhav, Hvilket jeg nu ved et forsvarligt Dige haaber at have udelukket fra selve Haven, idetmindste saalænge det ikke overskrider den Vandmaade, som det ved de senere større Floder har holdt.« Af denne Feilbergs virksomhed maa der jo endnu være spor i V. Vedsted.

Ogsaa nogle oplysninger om de økonomiske forhold skal fremføres. Først for befolkningen i

almindelighed. Som man kunde vente, gør de fattige tider i begyndelsen af 30erne sig gældende med fuld styrke i Vestjylland. »Det er ellers ret en pengetom Egn, jeg er kommen til. Her er slet ingen Handel uden med Hamborg og Altona. Disse Stæders Kjøbmænd sætte en vilkaarlig Priis paa Rug, Flæsk og Smør o. s. v. Kjøbmændene i Varde, Ribe, Ringkjøbing ere igjen deres Kommisionairer. Naar saa Skattetiden kommer, skal Bonden sælge, og han kan ikke sælge til andre end disse Kommissionairer. Før skal her have været betydelig Handel paa Holland og Engelland; nu er det ganske i'orbi; Priserne ere her derfor altid de laveste i Landet. Saaledes sælges for Øieblikket Rugen — og det en Rug saa reen, som den sjælden sees i Kjøbenhavn, og i Aar overordentlig vægtig — her for 16—18 rbnk., medens den i Kjøbenhavn udbringes til 22 rbnk. og derover. Paa Heste, Sviin og andre Kreaturer bydes næppe paa vore Markeder, og de Faae, som have solgt, fik ikke mere end 10—16 rbdlr. for en Ko og 20—24 rbdlr. for store, stærke Stude, og 1 rbdlr. for 1 Lispund Flæsk. Hvormed skal nu Bonden udrede sine Skatter og Bankrenter? Da jeg havde nogle Penge af dem, hvormed Du har forstrakt mig, liggende, kunde jeg ikke nægte nogle af mine Sognefolk Brugen af dem for en kort Tid, at de kunde frie sig fra Udpantningen eller fra Salg af deres bedste Kreaturer til Spotpriis. En fattig Husmands Kakkelovn skulde sælges for en Restance af 2 rbdlr. $9\frac{3}{5}$ sk.; han kom til mig og fik Penge. En Gaardmands bedste Ko skulde sælges for en Rest. af 8 rbdlr.; han har ogsaa faaet Penge hos mig. Ligeledes en anden Gaardmand fik 12 rbdlr. 4 mk. $12\frac{4}{5}$ sk.; en anden fik til samme Brug 16 rbdlr., atter en Anden fik 50 rbdlr., og det var endda den største Lods-Eier og Sognefogeden selv.

Saaledes har jeg omtrent 90 rbdlr. tilgode. Nogle have faaet Hjælp hos andre, og Nogle ere virkelig udpan-
tede. Den største Deel af denne Sum skylder jeg selv
igjen bort til en Konsul Mathiesen i Hjerting, en me-
get velhavende og veltænkende Mand.« Ogsaa senere
omtaler han denne laanevirksomhed. »Jeg kan dog
ikke see paa, at de fra en ordentlig og stræbsom Mand
sælger hans bedste Ko af Stalden, naar nogle faae
Rigsdaler kunne frelse denne hans næsten eneste Ind-
tægtskilde i Vintertiden, og jeg har Pengene liggende.
Jeg risiqverer ikke heller just saameget at tabe de
udlaante Smaasummer, som at faae dem langsomt
ind igjen.« Skolelæreren i Kokspang ovre i Hostrup
Sogn har heller ikke haft det mere end godt. Han kom
omtrent samtidig med præsten. »Han havde Kone og
et Barn og een Specie at begynde sin Huusholdning
med, fik hist en Ko paa Borg, her et Faar, der en Kak-
kelovn, hos Een 5 rdlr., hos en anden 10 rdlr., hos mig
12 Pund Hør og 2 Tdr. Rug o. s. v. Et Laan af 50 rdlr.
H. Cour. eller 80 rbdlr. r. S. imod Pant i hans Indbo
og aarligt Afdrag og Rente kunde sætte ham saaledes
i Forskud, som Faders Hjælp har sat mig — men In-
gen betroer en ubekjendt Skolelærer saamange Penge,
hvor duelig og redelig endog Manden er, hvormeget
endog Konen udmærker sig ved Orden og god Huus-
holdning. Hvo der dog var rig.« Han besluttede sig til
at gøre attentat paa sønnen Frederiks sparekassebog
til fordel for degnen. I V. Vedsted har han nok ogsaa
ydet støtte af den art. Senere, da han fik lidt mere at
raade over, gav han i hvert fald større laan mod pas-
sende sikkerhed, naar han fandt, at folk lod sig
hjælpe.

Grunden til fattigdommen finder han for en del i
de usikre kreditforhold. Han paaskønner, at han
har sin gæld paa eet Sted og kan være uden frygt for

opsigelse. »Mangelen heraf er til stor Fordærvelse for mange af mine stakkels Sognefolk, som med Bekostninger til stemplet Papiir og Tinglæsning kunne have laant 100 rbdlr. eet Aar, og det følgende Aar maa udbetale Summen, og dertil laane paa 4 forskellige Steder og give 4 eller flere Obligationer. Den ene efter den anden gaaer fra Huus og Gaard, og det synes næsten, som om ingen Arbejdsomhed, ingen Sparsommelighed kan være stor nok til at opveie Skatternes og Udgifternes Størrelse.«

At sparsommeligheden ellers ikke var ringe, ser man af nogle eksempler paa, hvad de gamle bønder ansaa for ødselhed. Om den forrige Alslev degn fortalte saaledes møllerens moder, at hver gang han bragte tre skæpper rug til mølle, skulde den ene skæppe sigtes. Det var da intet under, at han blev fattig. De ældre var ogsaa meget betænkelige ved, at de yngre gik i blaafarvet vadmél. Selv gik de i hvidt vadmél eller i »Peber og Salt«, hvor ulden af sorte faar udgjorde peberet. Det var ødselt at bruge halvgryn til grød, saa skulde da mølleren blive rig og bonden fattig. I V. Vedsted undrede gamle folk sig over, at de unge nu skulde have hestene skoede baade for og bag og vognhjulene belagt med jærnskiner eller endog med hele jærnringe.

Fattigdommen til trods var der megen vilje til at klare sig selv. Af Alslev-Hostrup pastorats 750 mennesker var der ikke over ti, der modtog en ubetydelig understøttelse fra fattigvæsenet. Og der var vilje til at yde det, der ventedes af en. »Enhver, der bedes til Fadder, søger saa længe paa Kistebunden, til han finder en gammel Sølv-Aatteskillling, eller en Tiskilling, eller endog en 24-Skillling til Præsten.«

Den unge præst blev sat i vej med 1600 rbdlr. og havde fra begyndelsen lidt penge fri. »Denne Omstæn-

dighed giver god Anseelse og god Kredit, Man er nemlig her ikke vant til contant Betaling, men Kjøbmanden tager Sæd for sine Varer, hvilket næppe er til Fordeel for Landmanden, som da ofte maa nøies med en ringere Priis.« Hans formand i embedet havde gæld overalt. Det førte til, at bønderne fik overdrevne forestillinger om præstens rigdom, et gammelt pletteret seletøj var medvirkende, det blev anset for sølvbeslaet. De anslog ham til en mand paa 60,000 rbdlr. og var maaske ivrigere til at laane af ham, end de ellers vilde have været. I virkeligheden var præstens kaar trykkede, de skulde jo klare sig med embedsindtægterne. De kontante indtægter i Alslev anslog Feilberg til 480 rbdlr., og i V. Vedsted havde han alt i alt ikke 800. De kontante udgifter i Alslev ansloges til 318 rbdlr., derunder renter af præstegaardens indløsningssum. Af forskellen skulde udredes de ganske vist meget beskedne kontante udlæg til husholdning og beklædning, desuden vedligeholdelse af bygninger, folkeløn, doktor og apoteker o. s. v. Han havde derfor god brug for hustruens rentepenge 120 rbdlr.

At indtægterne kunde være meget svingende, fremgaar af den maade, hvorpaa de indgik. Hovedindtægten var tienden, som ydedes dels i penge, dels i korn, men i begge tilfælde svingede værdien med kornprisen; offer og akcidence kunde ligeledes variere. Pinseofferet i Hostrup 1834 beløb sig til 8 rbdlr., en ligprædiken gav et par rbdlr., et bryllup gav 2—5 specier. »Ved hver Barnedaab kan jeg have en Indtægt af 9—15 rbmk.; — men — her døbes ikke mange Børn.« Naar konerne havde deres kirkegang efter barselfærd, blev der ogsaa ofret. Fra V. Vedsted meldes om præstefruens kirkegang. »De fleste af Sognets Koner gjorde hende den Ære at gaa med til Offers, hvorved jeg samlede en 6—7 Specier. En almindelig

Indbydelse til denne Æresbeviisning skeer her Søndagen iforvejen, for enhver Kone, som skal holde sin Kirkegang; men Indbydelsen frugter sædvanlig ikke meget.« Ogsaa indkomsten ved »Konfirmations-Børnene« kan svinge. »De bringe Send — som de kalde det — tre Gange, første Gang, naar de antages, andengang til Juul, tredie Gang kort før Konfirmationen. Iaar (1834) er der usædvanlig mange Konfirmantere — 25; forrige Aar var der kun 9. Idag kom de just første Gang og bragte da Conradine 4½ Lispund Smør, 11 Ænder og 11 store Kyllinger, hvoraf 9 vare Haner. Nu gjælder det at gjøre Noget af al denne Herlighed i Penge.« Foruden offerpenge og tiende skulde folk give mælk, smør, æg, hør, uld o. s. v. Conradine og pigen skal med »til Byen Toftnæs, hvor vi skulle modtage et Maal Mælk af Byens Køer til Oste, hvilke vi da gjøre paa Stedet i Niels Jespersens Gaard. Sidste Mandag havde jeg tilsagt Byerne Hostrup, Kraunse og Kokspang til at bringe Smør. Mange gav foruden det befalede Quantum (1 Pund af hver Tønde Hartkorn) endnu en Snees Æg eller en Ost. Æggene ere gode nok, men Smør og Ost meget Maadelige. Det bedste Smør tage vi fra, det øvrige kan afsættes i Varde til 7 a 8 sk. pr. Pund.« Præstefruen modtager i hvert fald i begyndelsen »daglige Beviser paa Bøndernes venskabelige Sindelag, saa med en Snees Æg, saa med Ænder og Kyllinger med mere«, saa hun mener ikke, at de behøver at frygte for at sulte ihjel. Alligevel er det ikke underligt, at de jævnlige tænker paa spareforanstaltninger, først ved at undvære husjomfruen og i V. Vedsted, hvor et religiøst moment er kommet til, ved at spise samme slags mad som tjenestefolkene. Forældrene i København blev opskræmt og formanede dem til endelig ikke at sætte deres helbred paa spil, men de fik meget beroligende svar.

Trods al sparsommelighed var deres kaar yderst beskedne, indtil de i begyndelsen af 40erne arvede en del. De bedre tider gjorde ogsaa deres, saa familiens økonomi hen mod slutningen af V. Vedstedtiden var betrygget. Det var med til at give Feilberg rejsning og myndighed.

I V. Vedsted kom Feilberg mere med i det offentlige liv. Ogsaa i Alslev har han været optaget af sognets sager og ved gilderne »diskurreret« med bønderne om, hvem de skulde vælge til stænderforsamlingen, i V. Vedsted bliver han mere fremtrædende. Han opponerede mod de slesvigholstenske embedsmænds tyske sprog. Der skulde bygges en ny skole i Sønder Farup, og skrivelserne desangaaende fra amtmanden i Haderslev og hans befuldmægtigede var paa tysk. Feilberg følte det som en national krænkelse og sendte dem tilbage med den besked, at han ikke var ansat som translatør, ikke tiltroede sig evne til at fortolke det fremmede sprog rigtigt og vilde ikke prøve derpaa. Amtmanden vilde ikke skrive dansk, og sagen trak ud, saa F. begyndte at blive ked af, at han stod ungdommens oplæring i vejen. Saa kom sprogreskriptet af 14. maj 1840 og løste knuden. Han klagede ogsaa over den maade, hvorpaa ridefoged Riedel i Toftlund administrerede de indsamlede midler til de vandlidte efter den store stormflod 1839. Riedel truede med at faa ham afsat, men der skete ikke noget. Klagen var for vel begrundet. Han fik derved de verdslige embedsmænd til fjender. Folk derude syntes godt om, at han saaledes modsatte sig embedsmændenes anmasselse, men var ellers uden politisk interesse, dog førte det til, at fem sognefogeder henvendte sig til ham for at faa ham til at lade sig vælge til stænderforsamlingen i Slesvig. Feilberg kunde nu ikke vælges, da han ikke var ejendomsbesidder, de enedes om

at henvende sig til Hans Krüger i Bevtoft, som saa blev valgt, og Feilberg slap for at spille en politisk rolle, hvad han var meget glad for, da han ikke af hjertet kunde slutte sig til det konstitutionelle parti med Flor og Skau i spidsen. Han satte ellers begge højt. Flor havde været hans lærer, og Skau var meget virksom for at faa ham til Haderslev amt som præst.

Ellers fulgte han ivrigt den nationale vækkelse. I erindringerne fortælles: »Snart kom »Danevirke« igang, den slesvigske Forening, Alt ved Etatsraad Flors Initiativ. Vi samlede Penge til Oprettelse af en Højskole i Rødding. Laurids Skau holdt agitatoriske Møder for den danske Sag. I Haderslev Mølle (hos Schrøder) holdt vi Møde. Der gik P. Hj. Lorenzens Drikkehorn rundt, og hver af os holdt Tale og gjorde Løfter om Kamp og Bedrifter, vi tænkte at udføre. Hagen, Hertel og jeg vare de eneste Præster, som vovede sig med i disse oppositionelle Møder.«

I et brev fra maj 1842 kommer efter en lang beskrivelse af egne vanskeligheder et pludseligt udbrud: »Hvorfor sende I Kjøbenhavnere ingen Bidrag til en dansk Højskole i Sønderjylland. Kan Folk ikke begribe, af hvor indgribende Vigtighed dette Foretagende er, naar ikke det danske Sprogs og den danske Nationalitets Grændser skal indskrænkes endnu mere.« Og navnlig i 1844 er han stærkt optaget deraf. »De slesvigske Sager interessere mig naturligvis meget,« hedder det 13. Marts. »Dog er jeg for Øjeblikket ikke meget indblandet deri, og her paa Vestkysten er Folket saa ligegyldigt for indenlandsk og udenlandsk Politik, at Præsten ikke kan optræde som Repræsentant for sin Menigheds Anskuelse. Anderledes er Forholdet paa Østkanten, hvor Befolkningen tildeels er bestemt i sine Anskuelse, endog enthusiastisk, medens Præsterne ere neutrale eller tysksindede. Kommer

Kongen herover, og jeg kan faae ham i Tale, vil jeg spørge ham, om han er tilbøielig til at kalde mig ved indtrædende Vakance i Haderslev Provsti, hvor jeg ogsaa i national Henseende vil kunne være et Hjerte og een Sjæl med min Menighed.«

Kongen kom 1845 til Ribe, og Feilberg fik spørgsmaalet stillet til ham. Kongen vilde da først vide, om han var indfødt slesviger. Det var Feilberg jo ikke, men han havde interesse for befolkningen. Kongen, der havde faaet Feilberg omtalt som et uroligt hoved, gav da det forsigtige raad: »Søg De, Hvad De troer Dem tjenligst.« I 1847 opsøgte Feilberg kongen og dronningen paa Føhr og vandt dem fuldstændigt for sig.

I det førnævnte brev læses ogsaa: »Til Bestyrere for den paatænkte Folkeskole i Rødding er iblandt Andre valgt vor gamle Lærer Flor i Kiel og den unge Præst Schøler i Vodder, og med dem er der Garanti for en kristelig, folkelig og livlig Underviisning, og Man vil heller ikke overse, at Slesvig danner den naturlige Bro, over hvilken de to skandinavisk-gothiske og germanisk-gothiske Brødrøstammer skulle forsonede række hinanden Haand. Vi havde jo ikke Antipathi mod Tyskerne, men disse i Almindelighed og de slesvigholstenske Abekatte i Særdeleshed maa lære at respektere os og vore naturlige Rettigheder.« Han fik forøvrigt lidt andet syn paa disse abekatte, idet han i juni gjorde en rejse til Slesvig og dør »gjorde interessante Bekjendtskaber med slesvigholstenske Matedorer, saasom Regjeringsraader, Overrets-Advokater og andre af vore nationale og politiske Modstandere, som seete nærved lod til at være heel vakkre Folk.« Dette syn paa dem kan han vel ikke i længden opretholde, men helt uden betydning har bekendtskabet ikke været. Lige hjemkommet fra denne rejse kørte

han med sin søster Nona, nabopræsten Gottlieb fra Hvidding og to skolelærere over Gram og Christiansfelt til det store møde paa Skamling, hvorfra de kom hjem, »opmuntrede og styrkede til den Taalmodigheds-Kamp, vi her paa Grændsen faae at bestaae med de baade energiske og seige, talentfulde og bemidlede og begunstigede Slesvig-Holsteenere.«

Feilberg betegner i sine erindringer denne optaget-hed af det nationale som en ny fristelse; som tidligere det praktiske arbejde ledte den hans sind bort fra det egentlige. Vi finder, at den passer svært godt sammen med alt det øvrige. Ogsaa her møder vi den friske levevilje, som vi har set paa andre omraader, vi mærker bag mandens og præstens alvor og sathed stadig den søgende yngling og drengen, der svømmede i Roskilde fjord med en skudt and mellem tænderne som jagthund for kammerjunkeren Rosenvinge og tit var i livsfare for at tage digesvalernes æg i de høje skrænter. Og vi mærker faderens almeninteresse saavel som hans vilje baade til livsnydelse og til selvtugt. Modrens skrupler gør sig kun gældende en overgang. De forløstes lykkeligt i tidens mere aandelige livssyn og i Grundtvigs kristendomsopfattelse; men de satte deres mærker. Ogsaa N. L. Feilberg var en mand i sin tids bedste stil. Og hans breve og optegnelser har mange træk, der belyser hans tids ansigt og gør det levende.
